

LARS F TOBISSON:

Aktuella idéströmningar och moderat ekonomisk politik

I nr 9–10/85 behandlade Lars Tobisson de ideologiska rötterna till det moderata ekonomiska programmet. Här återkommer han med en beskrivning av utvecklingen alltsedan 30-talet då nya ekonomiska teorier fick ett starkt genomslag på den politiska utvecklingen.

Utmärkande för 30-talskrisen var deflation och arbetslöshet. Medan de klassiska nationalekonomerna ansett, att arbetslöshet bara var en tillfällig balansrubbing, visade Keynes, att marknadsökonomi kunde befinna sig i ett jämviktsläge trots undersysselsättning. Som orsak angav han främst en alltför låg investeringsnivå, vilken i sin tur förklarades av förväntningsbilden i företagen. Resultatet blev en ansamling av icke utnyttjat sparande. Mot bakgrund av denna sk underkonsumtionsteori lanserade Keynes den aktiva konjunkturpolitiken, enligt vilken man under en lågkonjunktur kunde spåda på efterfrågan med ökade offentliga utgifter och på det sättet motverka arbetslösheten.

Den politiska nödvändigheten att göra något åt den ekonomiska krisen och Keynes' idéer innebar ett genombrott för den ekonomisk-politiska strategi som brukar kallas interventionism. Den aktiva konjunkturpolitiken passade socialdemokraterna som hand i handske. Det stämmer väl överens med deras ideologi att det allmänna skall styra och reglera det ekonomiska livet och att den offentliga sektorn skall byggas ut. För även om teorin förutsatte att budgeten skulle överbalanseras i en högkonjunktur, blev det aldrig tal om att göra det genom att minska de offentliga utgifterna. Behövde efterfrågan begränsas, skedde det genom att skatterna höjdes. Den aktiva konjunkturpolitiken fungerade således bara i en riktning, och vi fick en kontinuerlig tillväxt av den offentliga sektorn och av skattetrycket.

Den aktiva konjunkturpolitiken var förhärskande bland svenska ekonomer och politiker till långt fram på 1970-talet.

Riksdagsman Lars F Tobisson är fil dr i statskunskap och 1:e vice ordförande i Moderata samlingspartiet.

Detta var ingen bekväm period för den tidens högerpolitiker, som i grunden misstrodde interventionism och en snabb utbyggnad av den offentliga sektorn. Men den snabba ekonomiska tillväxten och välfärdsstegringen verkade mycket övertygande. Någon gång i början av 1970-talet fastslog den konservativa USA-presidenten Richard Nixon, att alla nu var keynesianer. Och vid denna tid förekom det auktoritativa uttalanden från moderat håll här i Sverige, som tydde på en långtgående fördragsamhet med budgetunderskott och en betydande tilltro till möjligheten att den vägen sätta outnyttjade produktionsfaktorer i arbete.

Men den snabba ekonomiska utvecklingen under efterkrigsåren vilade på vissa speciella förutsättningar. Dit hörde systemet med fasta växelkurser och dollarn som världsvaluta, vars stabilitet garanterades genom en ansvarsfull amerikansk politik. Denna grund raserades, när president Lyndon Johnson satte på sig de keynesianska spenderbyxorna och försökte driva ett kostsamt Vietnamkrig, samtidigt som han byggde "the Great Society" på hemmaplan. Systemet med fasta växelkurser brakade samman, dollarn sjönk och inflationen steg successivt i hela västvärlden.

Överbrygningspolitiken

De oljeproducerande arabstaterna ville hålla uppe sina inkomster och beslöt att utnyttja sin monopolliknande ställning. Oljeprischockerna under 1970-talet fungerade som ett slags extraskatter, utskrivna på de oljeimporterande länderna. I stället för att bereda utrymme

för dessa pålagor genom strukturanpassning och reallönesänkningar försökte många västliga industriländer möta påfrestningen i keynesiansk anda med lånefinansierade subventioner. Sverige gick i spetsen för denna ackommoderande skola med den sk överbrygningspolitiken 1974–75, vilken framkallade en kostnadsexplosion och lade grunden till de obalanser som vi fortfarande brottas med.

Överbrygningspolitiken blev på något sätt den aktiva konjunkturpolitikens sista stora suck. Så här drygt tio år efteråt är åtminstone jag beredd att erkänna att den i början av 1970-talet så förkättade "förlorade årens politik", som bar finansminister Strängs signum, egentligen var betydligt mer framgångsrik än vad vi moderater då ansåg, fångade av tanken på efterfrågestyrning som vi faktiskt var. Den pressade snabbt ner Sveriges kostnadsläge och återställde bytesbalansen utan någon nämnvärd ökning av arbetslösheten – åtminstone med dagens mått mätt.

Milton Friedman

Åtstramningen i början av 1970-talet följde i själva verket mera den andra huvudlinjen för ekonomisk politik, nämligen non-interventionism. Medan interventionismen ser ekonomiska problem som resultat av brister i marknadsekonomin, vilka politikerna med olika åtgärder måste rätta till, bygger den non-interventionistiska synen på uppfattningen att störningarna främst kommer från den offentliga sektorn och att näringslivet mår bäst av att lämnas i fred. Den mest uppmärksammade företrädaren för denna idéströmning i den aktuella debatten är Mil-

ton Friedman, och han har därmed kommit att spela rollen av motpol till Keynes.

Redan när Nixon utropade sig och alla andra som keynesianer, befann sig interventionismens idéer på snabb reträtt vid framför allt de amerikanska lärosätena. Detta visar bl a debatten om Phillips-kurvan. Denna kallas så efter en ekonom från Nya Zeeland, som hävdade, att det fanns ett negativt samband mellan förändringar i arbetslöshetsnivå och inflationstakt. Lägre arbetslöshet kunde m a o köpas till priset av högre inflation, vilket naturligtvis inbjöd till social ingenjörskonst. Men denna kurva var knappt mer än konstruerad, förrän industrivärlden drabbades av stagflation, dvs hög arbetslöshet i förening med snabb inflation.

Friedman bestred Phillips-kurvans giltighet. Han menar, att det finns en "naturlig" arbetslöshetsnivå, bestämd av strukturella och institutionella faktorer, som ekonomin på lång sikt tenderar att återgå till. På kort sikt kan man minska arbetslösheten genom att öka inflationen. Men det är en tillfällig effekt. Efter en tid återgår arbetslösheten till sin naturliga nivå. Den förhöjda inflationstakten kan tom övergångsvis framkalla högre arbetslöshet än så.

Medan Keynes lade huvudvikten vid finanspolitiken, dvs beslut om offentliga utgifter och skatter, riktar Friedman intresset mot penningpolitiken. Med denna sk monetarism återupplivades de klassiska ekonomernas kvantitetsteori, enligt vilken det är penningmängdens tillväxt som bestämmer bruttonationalproduktens ökning i nominella termer. Vid fullt kapacitetsutnyttjande i ekono-

min leder en ökning av penningmängden till en lika stor uppgång i inflationstakten. Efterfrågestimulans genom budgetunderskott ökar förr eller senare penningmängden och driver därmed på inflationen, vilket försämrar kostnadsläget och orsakar arbetslöshet. Enda sättet att få ned inflationen blir då att minska penningmängden.

Friedrich von Hayek

Renässansen för marknadsprincipen och ekonomisk liberalism förknippas ofta med arbeten som utförts av Friedman och andra sk monetarister. Viktiga bidrag har emellertid också lämnats av företrädare för vad som kallas den österrikiska skolan. Dess mest kända företrädare är Friedrich von Hayek, nobelpristagare i ekonomi liksom Milton Friedman.

Redan under 1920-talet formulerade Hayek sin konjunkturteori, som starkt förenklat kan sägas innebära att konjunktursvängningar beror på statsmakternas penningpolitik. Han ansåg, att sambandet mellan total efterfrågan och realekonomisk aktivitet var betydligt mer komplicerat än vad Keynes låtsades om. En politik, som försöker styra utvecklingen av stora aggregat som investeringar, konsumtion, sysselsättning osv förbiser att det som bestämmer hushållens beteende är förändringar i relativpriserna. Hayeks slutsats var att orsaken till 1930-talets arbetslöshet inte var att efterfrågan var för låg utan att löneläget var för högt i förhållande till arbetskraftens produktivitet.

Liksom Friedman prioriterar Hayek kampen mot inflationen, men till skillnad

från den förre anser han, att den inte kan genomföras genom gradvis neddragning utan måste få formen av ett slags chockterapi, som bla innebär att penningmängden hålls oförändrad under exempelvis sex månader. Även om det tillfälligt leder till ökad arbetslöshet, är detta att föredra framför ännu högre arbetslöshet eller hyperinflation i framtiden. Hayek var också bland de första att framhålla betydelsen av fasta normer i politiken som villkor för en sund ekonomisk utveckling och är därmed en föregångare till de idériktningar som i dag fäster stor vikt vid stabila spelregler och en icke-ackommoderande politik.

Den österrikiska skolan betonar dessutom entreprenörens – den enskilde företagarens och innovatörens – betydelse för det ekonomiska framåtskridandet. Individens handlande kan förstås endast i ljuset av deras avsikter och upplevda möjligheter. Till skillnad från de klassiska nationalekonomerna framhåller österrikarna, att aktörer på det ekonomiska fältet alltid utmärks av ofullständig information och kunskap men att det i en fri ekonomi hela tiden görs nya upptäckter som för utvecklingen framåt.

Friedman och Hayek blev vägröjare för dem som idag förespråkar en non-interventionistisk syn på den ekonomiska politiken. De tror inte att en ekonomi lämnad åt sig själv skulle bli absolut, men att konjunktursvängningarna är mindre omfattande och allvarliga än vad Keynes efterföljare anser och att därför behovet av ekonomisk styrning också är mindre. Åtgärder med syfte att motverka sådana svängningar medför ofta större störningar än vad ett uteblivande av in- gripanden skulle göra. Slutsatsen av det

ta resonemang blir att statens inflytande över det ekonomiska livet bör minska på alla nivåer.

Det är uppenbart att dessa moderna nationalekonomiska strömningar passar borgerliga politiker, som tror på marknadshushållningens förtjänster och ser med ogillande på statliga detaljregleringar. De ekonomisk-politiska rekommendationerna skiljer sig kraftigt från dem som förekom under keynesianismens era. De handlar om hur den offentliga sektorn skall hanteras för att den inte skall störa den privata sektorn och dess förmåga till anpassning efter snabbt skiftande förutsättningar.

Utbudsekonomi

Redan Friedman och Hayek bröt med den ensidigt makroekonomiska ansats som Keynes stod för och återinförde element från den mikroekonomiska analys som går tillbaka till den klassiska nationalekonomin. Denna tendens framträder än starkare i de nya teoribildningar som vuxit fram under senare år, framför allt i USA, och som i hög grad kommit att påverka det ekonomiska tänkandet bland oss moderater.

En sådan ny strömning är vad som populärt brukar kallas utbudsekonomi. Dess företrädare vill avlägsna hinder för olika marknaders smidiga funktionssätt. Särskilt intresserar de sig för skattesystemets effekter på arbetsutbud, kapitalbildning och ekonomisk tillväxt. Den mer populära debatten utgår från den så kallade Laffer-kurvan, som har fått sitt namn efter den amerikanske ekonomen Arthur Laffer. Kurvan illustrerar det egentligen självklara förhållandet att det någons stans finns en punkt, bortom vilken

höjda skattesatser inte längre ger högre utan lägre skatteinkomster till det allmänna. Även om Laffer-kurvan fått utstå mycket spott och spe, innehåller den obestriddligen en kärna av sanning. Det är bara det, att kurvan får förutsättas ha olika utseende för olika skatteformer och för olika länder.

Moderata Samlingspartiet har ju länge hävdad att höjda skatter ger indirekta samhällsekonomiska kostnader i form av ytterligare snedvridningar av resursanvändningen. Den moderna skatteforskningen med dess betoning av skatternas effekter på resursallokering och skattekilarnas inverkan på sysselsättningen har därför egentligen inte medfört några förändringar av vårt ekonomisk-politiska tänkande. Det är snarare så att forskningsfronten nu har nått fram till en ståndpunkt som vi länge har hävdad.

Moderna ekonomiska teorier

En modern förklaringsmodell, som under senare år har haft stor påverkan på moderat tänkande, är den sk Public-Choice-skolan, som kan sägas höra hemma någonstans i gränsskiktet mellan statskunskap och nationalekonomi. Dess centrum är ett universitet i Virginia, och de ledande företrädarna heter James Buchanan och Gordon Tullock. Deras tankegång bygger på att politiker och offentliga tjänstemän är vanliga människor, som går in för att tillgodose sina egna intressen. Det gör de genom att låta den offentliga verksamheten växa, vilket ger dem större inflytande och bättre karriärmöjligheter. Förklaringsmodellen kan sägas vara ett försök att formulera en allmän teori för de offentliga finanserna

och därmed att komplettera den mikroekonomiska analysen av privata marknader med en motsvarande för de politiska marknadernas funktionssätt.

En annan intressant ny tankeriktning är äganderättsrörelsen, för vilken den amerikanske professorn Douglass North är en exponent. Han fokuserar intresset på det individuella ägandets betydelse för uppkomsten av stabil ekonomisk tillväxt och för marknadshushållningens effektivitet. Äganderättsrörelsen anknyter på det viset till den traditionella nationalekonomin att den använder mikroekonomiska tänkesätt och metoder för att förklara företeelser på makronivå.

Den sista moderna skola som här skall nämnas bland dem som påverkar aktuell moderat ekonomisk debatt är läran om rationella förväntningar. Enligt denna teori har hushåll, företag och andra aktörer på marknaden väl utvecklade förväntningar om effekterna av olika ekonomisk-politiska åtgärder på exempelvis inflationstakten i framtiden. Resultatet blir att människorna föregriper politikernas åtgärder och därmed gör dem verkningslösa. Detta är då ytterligare ett argument mot tanken att med statliga ingripanden försöka styra ekonomin. Det kan nämnas att teorin om rationella förväntningar åtminstone delvis griper tillbaka till den unge Keynes, som just pekade på förväntningarnas betydelse, när han bestred att det kapitalistiska systemet hade en naturlig tendens att återvända till stabilitet och full sysselsättning. Tyvärr fortsatte inte Keynes att utveckla sin syn på de ekonomiska beslutsprocesserna, och hans efterföljare glömde praktiskt taget bort denna viktiga del av hans tänkande.

Därmed är cirkeln fullbordad i denna översikt över moderna ekonomiska teorier med rötter i den klassiska ekonomiska liberalismen, som har haft betydelse för utformningen av det moderata ekonomiska programmet. Den kanske viktigaste delen av detta tankegodis är den non-interventionistiska synen på statens roll. Politiker skall ha mindre att säga till om och enskilda människor mer. Uppbrottet från keynesianismen har medfört en förstärkt ställning för den mikroekonomiska ansatsen. Mikroteorin av i dag handlar inte bara om prisbildningen i en marknadsekonomi utan erbjuder en generell förklaringsgrund för hur människor och företag uppträder på marknaden. Att mikroekonomin återigen sätts i

centrum passar oss i Moderata Samlingspartiet bra, eftersom vi sedan länge anser, att ekonomin måste fungera för hushåll och företag, om den skall kunna fungera för landet i dess helhet.

Mycket tyder i dag på att non-interventionism och strukturella förändringar i syfte att få ekonomin att fungera bättre på mikronivå kommer att träda i det keynesianska paradigmets ställe som ledstjärna för politiker och ekonomer. Även om alla kanske ännu inte är beredda att skriva under på den slutsatsen, finns det i alla fall en växande insikt om att vi mycket mer måste lita till marknaden, om vårt ekonomiska system skall återfå sin stabilitet och utvecklingsförmåga.